

„АВТОМАТЪТ“ — НОВАТА КНИГА РАЗКАЗИ НА АЛБЕРТО МОРАВИЯ

Владимир Свинтила

Ернесто, едър индустриалец или нещо подобно, слага плоча на новия си американски грамофон, идеален автомат със сложно устройство. Когато Ернесто натиска копчето за мембраната, вместо да слезе послушно върху ръба на плочата, тя се издига във въздуха, прави някакво паралитично движение и със сухо металическо щракане се връща в първоначалното си положение. Като всички идеални механизми, автоматът в определен момент отказва да служи на предназначението си.

Малко по-късно Ернесто е в луксозната си кола заедно със жена си и двете си деца. Той е богат, щастлив човек, който се е осъществил. Но някъде на дъното на душата му се е утаила една неудовлетвореност. Тази неудовлетвореност го съблязнява да се хвърли от висока скала в морето с луксозната си кола и цялото си семейство. Не съвсем доброто познаване на терена и колебание, продължило десета от мига, го спасяват. Вместо във вълните, колата спира на един прекрасен белvedere, от който Ернесто, довольната му жена и радостните му синове съзерцават успокоената стихия на океана.

Новата книга разкази на Алберто Моравия „Автоматът“ е устроена върху мигове, в които главните действащи лица осъзнават своето неудоволство, непълноценност, автоматично съществуване, своята неспособност да живеят и да се радват на постигнатото. Мъже или жени, младежи или възрастни, те са изправени пред по-дълбоката си същност, пред своята истинска реалност, която не са познавали, с която не могат да се справят. Това са обикновено мигове на неравновесие, като в сюжета на предадения по-горе разказ, моменти на автоматичен и неосъзнат живот, неуправляван от волята.

Така сюжетите на автомата придобиват нещо онтологично. Те са съсредоточени върху източниците на това, което ние бихме нарекли човешкото същество, което за Моравия, за времето и средата му носи по-изразителното име: автомат.

Новата книга на Алберто Моравия заема, според нас, по-особено място в творчеството на писателя. Безспорно заедно с „Равнодушните“, „Агостино“, „Непослушанието“, „Презрението“, „Скуката“, „Римски разкази“, „Нови римски разкази“ тя е голямата вътрешна история на италианското общество (и не само на италианското) през последните тридесет години. Тя има същото грижливо наблюдение върху различните психизми, същото грижливо рисуване на нрави. Тя има редица от сюжетните чудеса, които въобще характеризират прозата на Моравия, разкошното свободно фабулиране, забравено от една по-нова литература. Но във от тези общи черти „Автоматът“ съдържа нещо по-специфично, което на момента прави тази книга сякаш не Моравиева.

¹ „L'Automat“ — racconti di Moravia. Bompiani, 1963 г.

Работата е там, че в цялото си литературно дело Моравия бе успял да се отъждестви със субекта на италианския живот. Без разлика употребява ли психологическото „аз“, твърде често в „Римски разкази“ (където той следва модела на Джузепе Джоккино Белли) или епическото „той“ в „Агостино“ (книга, в която Моравия е съвременен Вергилий, който пренася на ръце и спасява от ада на една действителност литературния си герой) писателят е идентичен на света, в който живее и действа. Той е негов брат-близък, сраснат с него чрез сърцето си в истинска митологическа двойка.

Моравия пише с италианска *pietà*. И когато се явяваше като моралист, във френския смисъл на думата (наблюдател на нрави) и когато обвиняваше и дъмгосваше недъзи, той бе съпричастен на дъмгосаните и осъдените от него. В това отношение той е истински латинец и истински латински писател, в когото винаги живеят Чимабуе и Данте. Моравия бе свидетел на „подлости, коварства и морални ужаси“, които макар да нямат грандиозността на „Флорентийските истории“ на един Макиавели са не по-малко страшни за психическото здраве на човека.

Има голяма психологическа дистанция между този Моравия и новият от „Автомат“. Един Моравия по-брехтовски, по-„сегреген“, някакси „саксонски“. Не че той изоставя изцяло старото си отношение на *pietà* към индивидуалните съдби. Но вътре в старата латинска тъкан на Моравиевата проза се примесват и други нишки. Моравия пристъпва към една критика на персонажа чрез самия него.

„Автоматът“ се характеризира с отчуждеността на героите към себе си. В случая не се касае за модерната и нашумяла алиенация. Методът по-скоро напомня психологическия релативизъм на Пирандело. Действащото лице е в раздвоение, в смисъл, че тохваща себе си в друга светлина и като друга реалност. Това не е състояние на откритие, а критически поглед. Литературният персонаж е изведен от една своя страна, която не е познавал и за чието съществуване дори не е допуснал.

Белетристично това носи истинско богатство от сюжети и ситуации. Моравия е свободен в избора на черти, които не характеризират непременно дадена среда. Той гради своите ситуации вън от конкретната социална рамка, чиито възможности за характеристика и типизация му изглеждат изчерпани. Той разполага лицата си в обстановка, която по израз на Мишел Бютор е лишена от социална семантика. Моравия търси най-широката бихейвънър — инвентар от механични и елементарни навици, които му дават основание да произнесе по-категорично своята присъда.

Един широко известен коментатор по външно-политически проблеми той взема и показва в неговата незаетост, в битността му на чист автомат, следващ бита и привычките на елементарния гражданин. Един разведен съпруг, който преспила с разведената си съпруга, за да избяга за кратко от самотата си, прекарва халюцинативна нощ, която му разкрива автоматизма на неговото съществуване. В дълбокия си, почти хипнотичен сън бившата му жена го прегръща и отблъсва с чисто механични жестове, които би трябвало да означават любов или омраза, но които са лишени от семантизъм механични движения. Друго лице, дадено в състояние на пълно нервно изтощение, вследствие безсъница, заспива за кратко в центъра на сюжетните ситуации и смесва със и действителност, което дава начало на изключителни по-медийността си положения.

Така автоматизмът и „неподозираното“ стават самостоятелна сюжетна и литературна категория, носител на трагизма на ежедневието. Жената на един от литературните герои урежда срещите си с любовника си в самотните плажове, където отива с мъжа си. При една от тези срещи тя намира любовника си удавен и изпада в ипохондрия. Нищо неподозиращият ѝ мъж я предизвиква с механичното си доверие. Тя изповядва спокойно и нагло чудовищността на измяната си и спечелва симпатиите на читателя, „престъпна“ само в кръга на чувствата.

Моравия не е марксист. Той все повече се отдалечава от социологическото начало в прозата. Това намалява общественото и художествено значение на делото му (и това според нас го доведе до порнографията в „Скука“). В тази творба той рисува такива еротични сцени, които могат да внесат само разложение и упадъчност в душата на трудолюбив човек и да отключат в нея най-първични инстинкти. За тези страни той заслужава безспорно осъждане. Но с други страни от творчеството си Моравия остава психолог и моралист от първостепенно значение. Наблюденията му над обществения живот в Италия са пълни с полезни уроци.

В интимността си и в своята по-вътрешна реалност типове от тази група са достатъчно механични. Техните жестове и поведение, които могат да изглеждат енигматични, не съдържат нищо, което отбягва по-близкия досег. Това не е природа, която се крие. То е голата откровеност на едно същество, чиято структура е сложна истина, като тази на сложна модерна апаратура, но която носи студенината на идеалния механизъм.

Моравия тук прехвърля върху човека картезианската дефиниция за животните: мислещи механизми. Именно мислещи, не непременно и страдащи. В светлината на тази дефиниция Моравия изследва съвременния динамичен стереотип, човекът, който не страда, защото няма психологическа (а може би и идеологическа) връзка с окръжаващата го действителност — а в т о м а т ъ т. При него страданието е само нарушение в работата на механизма. Но това е поправимо. Достатъчно е да действувате отново в конкретното си предназначение, за да възстановим своята функционалност. Ако ние страдаме, то е защото ние сме ѝ изменили.

Оттук следва цяла една анатомия на измяната, представена най-разнообразно. От измяната в любовта, семейството, до измяната на средата, професията, разбиранията, начина на живот.

Този нов и неочакван поглед върху човека, устроен на базата на динамичния стереотип — и следователно условен, а не абсолютен — ражда богатства, които не могат да не изненадат и при автори като Моравия. Преди всичко това е почти „металичката“ материя на тази проза за автомати. Виждането също е студено, като през оптическо съоръжение, и в повечето случаи това е камерата на киното. Това, с което Моравия има да борави, е блендата и скоростта на движение на обекта. Моравия има само да уточни разстоянието, да изчисли силата на светлината, да хване фигурата в движението, което най-силно я изразява — доколкото има за задача да засвидетелства нейната истина.

Така неговите експозиции са винаги кратки, пределно ясни. Те са експозициите на киното, мигновени, състоящи се от малко елементи: един пренаселен плаж, една алея с падащи листа, един бар, един изразителен интериор, ъгъл на улицата. Макар части от света, тези неща са света, доколкото психологически — за персонажа — той действително не е и по-голям. Лицата са малко, колкото да могат да бъдат обхванати от камерата или малкия екран. Даже на основата само на тези пластически принципи Моравия установява тясна връзка със съвременния читател, който изпада под внушението му през цялото време, през което Моравия има нужда да му говори.

Знаменателен е и подборът на персонажа, както и неговата характеристика. Това са обикновено сълружески двойки — идеална форма за едновременното представяне на жената и мъжа, на дома и света, преливащи се и разделящи се, съотнасящи се и — в действителността на Моравия — несъотнасящи се. Непосредствено след брака, в годишния период, в момента на „избора“ или след години, те носят винаги едноминало или предвещават едно бъдеще, които съществуват като втор план в настоящето на Моравиевата белетристика. Светът е изследван кабинетно и по време, чрез тесните представи на отделните съставлящи го индивиди, все пак достоверни свидетели, говорещи по-често за реалността чрез контрастиращата с него нереалност на състоянията си; при това с отчужденост — проза, сякаш писана върху магнетофонна или кино лента.

С „Автоматът“ Моравия реабилитира чудото на сюжетната литература. Но сюжетът у него е принцип на икономия и на синтез. Лицата се характеризират с реч и действия, с къси авторски текстове. Действителността остава със своята автентичност, неразтворена в дискурсивния психологически анализ, с всички признаци (и външни) на пластиката. Така той дава света не в гамата на собствената си поетическа призма, а в неговото пространство и време. Разказите от „Автоматът“ са точно определени във времето — Италия в периода на своето „икономическо чудо“, с цялото човешко неудовлетворение от „чудесата“, икономически или други. Така Моравия чрез точното си и обективно белетризиране стига до една критика на епохата си и в известен смисъл до полемика с нея.

Моравия всъщност полемизира с един идеал: нестрадащият човек (за автора механичен). Може би Моравия открива, че съвременното му буржоазно общество е осъществило идеалите на Епикур. Разбира се, Моравия също се опива от динамиката на това съществуване, устроено върху многостранна сензитивна връзка със света, но лишено от отъждествяване с него (отъждествяване, което досега винаги е присъществувало в световъзприемането — пантеизъм, романтизъм, сентиментализъм и пр.). Но човек от „по-стара школа“, Моравия изглежда изпитва тъга по едно духовно начало, по един „по-идеологически“ живот. Разбира се, такова предположение е хипотетично. Писателят по начало е чужд на това да реализира една вътрешна тъга в „антропоморфията“ на социалните отношения. Нищо по-чуждо за него от Флоренто мотото: „трябва да си безкрайно тъжен, за да възкресниш древния Картаген“ или „Мадам Бовари, това съм аз“.

Както да е, плодотворите от новото развитие на западната цивилизация се оказват по-горчиви, отколкото се очакваше. Дендеологизиране и дедраматизиране на човека, чистото интуитивно и лирично съществуване не водят до освобождаване от „болката“, а само разширяват серията на нейната феноменология. Механичният и автоматичният човек, този идеал на дадаистите, сюрреалистите и на литературните школи с фройдически отенък, се оказва по-дълбоко страдащ от романтичния и сентименталния устроен човек. Според Моравия болката е самия този автоматизъм.

Разказите от „Автоматът“ са знаменателни в много отношения. Те свидетелствуват за една нова духовна криза на Запад, за абсурда и тавтологията, в които протича вътрешният живот в западните страни. Както винаги досега, и този път Моравия открива нещо съвършено ново в психическия живот, долавя и определя честотата на един пулс. Както винаги, той превръща откритията си в художествена творба, съумява да ги разпространи в общото съзнание чрез средствата на изключителната си белетристика и да влияе върху разрушаващите психиката процеси, верен на призива нието си да бъде „национален педагог“.

ТВОРЧЕСТВОТО НА УИЛЯМ САРОЯН

Гаро Ованес

Сега видният прогресивен американски писател Уилям Сароян е на 55 години. Той е роден през 1908 г. в град Фрезно — Калифорния, в семейството на арменски емигранти, пришълци от Западна Турска Армения. Едва тригодишен, Уилям остава без баща и от ранна възраст чувства горчивините на живота. Принуден да се грижи за прехраната на семейството си, Сароян почва да работи, отначало като вестникар, после раздавач в телеграфопощенската станция, впоследствие ратай из фермите, канторски служащ, общ работник, наемен войник, репортьор и т. н. При всички тези професии, имайки допир с широките народни маси, бъдещият писател е очеви-